

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı:2
Aralık-2022

MAKALE BİLGİLERİ

İslam, Demokrasi ve Laiklik
Islam, Democracy and Laicism

YAZAR

Mukadder Arif YÜKSEL
Dr. Ardahan Üniv. İlahiyat Fakültesi
mukadderyuksel@hotmail.com
Orcid: [0000-0003-4962-4212](https://orcid.org/0000-0003-4962-4212)

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi
Makale Geliş Tarihi: 24.10.2022
Makale Kabul Tarihi: 29.11.2022
Sayfa Aralığı: 412-439

Öz: İslam, inanç, ibadet ve ahlak esasları Allah tarafından konulmuş, koyduğu kurallarla bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyen bir dindir. Demokrasi, halkın hükümete kendilerini yönetme yetkisi vermesi, kararların çoğunluk tercihine göre alınması esasına dayanan siyasi bir sistemdir. Laiklik ise devletin, aldığı kararlarda dini referans almaması, inanç grupları arasında tarafsız kalması, inanma ve inandığı gibi yaşama hürriyetini güvence altına alması anlayışını getiren bir devlet yaklaşımıdır. İlahi menşeli dinin sosyal hayatı düzenleyen kuralları vazetmiş olması, beşer menşeli sistemlerin de toplumsal hayata etki etmesinin bir sonucu olarak ontolojik olarak farklı olan disiplinler arasında bazen kesişmeler ve uygulama biçimine göre de toplumsal gerilimler yaşanmaktadır. Söz konusu gerilimlerin ortadan kaldırılması için İlahi din ile beşerî sistemlerin uzlaştırılması ontolojik olarak mümkün değildir, buna gerek de yoktur. Genellikle siyasetçiler, dinin birleştirici yönünden yararlanmak istemektedirler fakat radikal laikliği benimsemiş olan bazı siyasetçiler, devletin laik vasfını toplumu sekülerleştirmek amacıyla da kullanmak istedikleri, toplumda ve kamusal alanda dini faaliyet ve sembolleri kısıtlamaya çalıştıkları görülmektedir. Radikal laiklerin dine karşı sergiledikleri menfi tutum sebebiyle İslamcılar ve muhafazakârlar da laikliği dini inanç ve yaşantının önünde bir engel olarak görmekte, bu da devlet ile halk arasında gerilimlere yol açmaktadır. Biz, her değer, kavram ve sistemin kendi konseptinde değerlendirilmesi, yetkisini aşmaması ve beşerî sistemlerin toplumsal mühendislik projesi maksadıyla kullanılmaması halinde herhangi bir sorun yaşanmayacağı kanaatindeyiz. Bu çalışmamızda, İslam, demokrasi ve laiklik kavramlarının anlamını, toplumsal işlevleri açısından benzerlik ve farklılıkları, mevcut durumu ve olması gerekeni ortaya koymayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: İslam, Demokrasi, Laiklik, Devlet Yönetimi, seküler

Abstract: Islam is a religion whose principles of belief, worship and morality were set by Allah and that regulates individual and social life with the rules it has set. Democracy is a political system based on the principle that the people give the government the authority to govern themselves and that the decisions are taken according to the majority preference. Laicism, on the other hand, is a state approach that brings the understanding that the state does not take religion as a reference in its decisions, remains neutral among belief groups, and guarantees the freedom to believe and live as one believes. As a result of divine origin religion's rules regulating social life and human origin systems' effect on social life, sometimes there are intersections between ontologically different disciplines and social tensions depending on the way of application. It is ontologically impossible, and not necessary, to reconcile the divine religion with human systems in order to eliminate these tensions. It is seen that some politicians who have adopted radical laicism also want to use the laic character of the state to secularize the society. Due to the negative attitude of radical laicists towards religion, Islamists and conservatives also see laicism as an obstacle to religious belief and life, which leads to tensions between the state and the people. In this study, we aimed to reveal the meaning of the concepts of Islam, democracy and laicism, the similarities and differences in terms of social functions, the current situation and what should be.

Keywords: Islam, Democracy, Laicism, State Administration, Secular.

Giriş

Günümüz dünyasında daha çok gelişmiş ülkelerde demokrasi devlet yapısının, laiklik ise yönetimin temel vasfı kabul edilmektedir. İktidar sahipleri, demokrasiyi ve özellikle de laikliği kendi dünya görüşlerine ve benimsedikleri ideolojiye göre yorumlamaları ve uygulamada jakoben bir yaklaşım sergilemeleri farklı düşünce ve inançta olanlar açısından sorun teşkil etmektedir. Demokrasi, modern çağda geliştirilmiş en ideal devlet yönetim şekli kabul edilse de uygulamadan kaynaklanan sorunlar sebebiyle sistem tartışması güncelliğini hiçbir zaman kaybetmemektedir. Yine uygulamadan kaynaklanan sorunlar sebebiyle Müslüman toplumlar çoğunlukla bu beşerî sistemlere mesafeli durmakta, bazı Müslüman gruplar da demokrasi ve laikliği İslam'ın karşıtı ve düşmanı olarak tanımlayabilmektedirler. Biz bu çalışmamızda bu güncel problemi ele alarak demokrasi ve laikliğin aslında ne olduğu ve İslam ile ilişkisini açıklığa kavuşturmak istiyoruz.

İslâm; getirdiği inanç ve ibadet esasları, ahlâk ilkeleri, dünya tasavvuru ve insanlığa kazandırdığı değerleriyle evrensel bir dindir. Hz. Adem'den itibaren gönderilen bütün peygamberlerin tebliğ ettiği din, insanlarda beş temel gayeyi korumak istemiştir. Bunlar usul kitaplarında "korunması zaruri esaslar" olarak beş madde halinde zikredilmektedir: "Aklı korumak, dini korumak, canı korumak, malı korumak, iffeti korumak." Bunlar genellikle bütün milletler tarafından gözetilen esaslardır.¹ Bu esaslar günümüzde modern demokratik devletlerin anayasalarında da "temel insan

¹İbrahim b. Musa b. Muhammed eş-Şâtîbî, *el-Muvafakât*, (b.y.: Dâru ibn Affân, 1997/1417), 1/1, 2/20.

hakları” bağlamında güvence altın alınmıştır. Kur’an-ı Kerimde yer alan inanç özgürlüğü,² yaşama hakkı,³ aklın, neslin ve iffetin korunması,⁴ kişilik haklarının korunması⁵ ve mülkiyet haklarıyla⁶ ilgili açıklayıcı ve bağlayıcı hükümler, evrensel değerler olarak günümüze ve geleceğe ışık tutmaktadır.

İslam dini, dine girişte zorlama yapılmasını kabul etmemekte, din ve vicdan özgürlüğüne alan açmaktadır: “Dinde zorlama yoktur, doğruluk sapıklıktan ayrıлып belli olmuştur.”⁷, “Eğer Rabbin dileyseydi yeryüzündeki herkes mutlaka iman ederdi. O halde sen mi insanları inanmaya zorlayacaksın?”⁸ Allah, insanları imtihan gereği inanıp inanmama konusunda serbest bırakmaktadır: “De ki: Hak Rabbinizdendir, artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”⁹, “De ki, sizin dininiz size, benim dinim bana.”¹⁰

Kur’an-ı Kerim’de Allah tarafından elçisi Hz. Muhammed’e birçok yerde “Sen tebliğ et, sana düşen duyurmaktır.” denilmekte¹¹ ve zorlama cihetine gitmemesi istenmektedir: “Öğüt ver, çünkü sen öğüt verensin, Onların üzerinde zorlayıcı değilsin.”¹²

1. İslâm’da Devlet Yönetimi

İslâm, belli bir devlet modelini ve rejimi öngörmemiştir. Beşerî işler, genel ahlâkî ilkelere riayet edilmesi şartı ile insanlara bira-

² Bk. el-Bakara 1/256; Yunus 10/99.

³ Bk. el-İsrâ 17/31, 33; en-Nisâ 4/92, el-Mâide 5/32.

⁴ Bk. el-Mâide 5/90.

⁵ Bk. el-Hucûrât 49/11.

⁶ Bk. el-Bakara 2/188; en-Nisâ 4/29; en-Nahl 16/71.

⁷ el-Bakara 2/256

⁸ Yunus 10/99.

⁹ el-Kehf 18/29.

¹⁰ el-Kâfirûn 109/6.

¹¹ Bk. Âl-i İmrân 3/20; el-A’râf 7/188; en-Nahl 16/82; en-Nûr 24/54; el-Ankebût 29/18.

¹² el-Ğaşiye 88/21,22, Ayrıca bk. Kâf 50/45.

kılmıştır. İslâm'da yönetimin temel görevi, "bir emaneti yüklenmek ve bir hizmeti yerine getirmektir."¹³ "Emaneti ehline vermek, insanlar arasında adaletle hükmetmek,¹⁴ iyiliği emredip kötülükten menetmek,¹⁵ kararları istişare ile almak" Kur'an'da kamu yararına yürütülen işlerde ve devlet idaresinde gözetilmesi istenen temel prensipler olarak yer almaktadır. İslâm, ilâhî bir yönetim formu emretmediğinden ve getirilen temel prensiplerin yorumlanması ve uygulaması insanlar tarafından yapılacağından kaçınılmaz olarak Müslümanların yönetim sistemi de beşerî olmak durumundadır.

Âl-i İmrân sûresi 159. âyette Hz. Peygambere "İş konusunda onlara danış." denilmekte, eş-Şûrâ sûresinde de Allah, salih kullarının niteliklerini zikrederken "Onların işi şûrâ (iştişare) ile dir."¹⁶ buyurmaktadır. Şûrâ, (istişare) sistemi, İslâm'da kamu hizmetlerinde ve devlet idaresinde merkezi bir önemi haizdir. İstişare, nasslarda hakkında kesin hüküm bulunmayan konularda her konunun uzmanı ile yapılır. Kur'an'da "siyasete, idareye, ekonomiye, yargıya ve sosyal işlere ilişkin âyetler genel prensipler niteliğinde olduğundan bu prensiplerin Müslümanlar tarafından içtihatlarla günün şartlarına göre yasalaştırılması ve uygulanması gerekmektedir. Bu yöntem İslâm'ın her çağın insanına hitap etmesini ve ebedileşmesini sağlamaktadır.¹⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö.1942), "İslâm'ın şûrâ emri, İslâm siyasetinin istibdat ve tahakkümden

¹³ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, çev. Cemal Aydın (Ankara, TDV, 18. Baskı, 2017), 195, 204.

¹⁴ Bk. en-Nisâ 4/58.

¹⁵ Bk. Âl-i İmrân 3/104, 110.

¹⁶ eş-Şûrâ 42/38.

¹⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y), 8/205.

uzak bir müsamaha ve ahlâka dayadığını göstermektedir.”¹⁸ demektedir. Mevdûdî de (ö.1979), “İş konusunda onlarla istişare et.” emrinin sadece danışmayı değil, “İstişare sonucunda ittifak ya da çoğunlukla oluşan karara uy.” anlamına geldiğini belirtmekte, şûrâ âyetinin tefsirinde de “Toplumsal sorumluluk alacak kimse-ler, halkın onayıyla seçilmelidir. Halk da hiçbir baskı altında kalmadan serbestçe seçimini yapabilmelidir.” görüşünü dile getirerek demokratik bir yaklaşım sergilemektedir.¹⁹

Kur’an’da yer alan kıssalar arasında baba ve oğul hem kral hem de peygamber olan Davud (a.s.) ve Süleyman (a.s.)’dan ve onların tarihte yapmış oldukları siyasi ve askeri faaliyetlerden de övgü ile bahsedilmektedir.²⁰ Kanaatimizce şayet krallık İslâm’da zemmedilen bir rejim olsaydı Allah bu iki görevden birini bu kullarına layık görmezdi.

Hz. Peygamber Medine şehir devletinin başkanı olarak aynı zamanda bir siyasi lider idi. Onun siyasî otoritesinin meşruiyet kaynağı doğrudan Allah idi. Hz. Peygamberin vefatından sonra vahiy kesildiği için Allah adına hareket etme imkânı kalmamıştır. Müslümanların devlet başkanının/halifelerin verdikleri kararlarda temel referansları Kur’an ve Hz. Peygamberin uygulamaları olmakla birlikte iş başına gelme ve icraatta bulunmak için yetki alacağı güç kaynağının ne olacağı hususunda âlimler arasında bir görüş birliği oluşmamıştır.²¹ İslâm tarihinde krallıklar (melik) doğal bir süreçte geliştiği için âlimler, yönetim şeklini hiç sorgula-

¹⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008), 2/581.

¹⁹ Ebu’l- A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, çev. Tercüme Heyeti (İstanbul: İnsan Yayınları, t.y.), 5/247.

²⁰ Bk. Sebe’ 34/10, 12, 13; Sâd 38/30, 35.

²¹ Ömer Özsoy-İlhamî Güler, *Konularına Göre Kur’an Fihristi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 530.

mamışlar, daha çok kralların siyasî ve ahlâkî görev ve sorumlulukları üzerinde durmuşlardır.²²

Bütün siyasi yetkilerin bir kişide toplandığı rejimler *otoriter* (krallık), bütün yetki bir kişide olmakla birlikte bir ideoloji, inanç ve doktrine göre toplumu şekillendirmeye çalışan; doktrinin, yöneticiler dahil her şeyin üstünde tutulduğu rejimler *totaliter* olarak tanımlanmaktadır.²³ Demokrasi ise, halkın iradesini tam olarak iktidara yansıtır. İktidara yansıyan irade, toplumun ortak paydası haline gelir.²⁴ Buna göre bilinen yönetim şekillerinden hangisinin İslâm'a daha yakın olduğuna baktığımızda gelişmiş bir demokrasinin, İslâm'ın özgürce yaşanmasına, temel hakların korunmasına, ilmi ve ekonomik faaliyetleri yürütmeye, Müslümanların inandığı gibi yaşamasına, inancını serbestçe ifade etmesine ve yaymasına imkân verdiğini söyleyebiliriz.

“İslâm'da demokrasi var mıdır?” sorusunu doğru bulmuyoruz. Zira demokrasi, İslâm'dan asırlarca sonra gelişmiş bir sistemdir. Belki “Demokratik devlet yapısının İslâm'a uygun ya da aykırı yönleri nelerdir?” sorusu sorulabilir. Demokratik sistemlerde parlamentonun yasama ve en yetkili karar alma organı oluşu, bazı kararların referandumla halka sorulması ve halkın çoğunluğunun tercihine önem verilmesi, Kur'an'da *istişare* ve *şûradan* bahseden âyetler²⁵ ve Hz. Peygamberin beşerî işlerde karar alırken *istişare* mekanizmasını kullanması ile karşılaştırıldığında, kendisine ideolojik bir mahiyet atfedilmeyen salt demokrasinin temelde İslâm'a aykırılığının söz konusu olmadığı, aksine İslâm'ın sosyal hayata

²² Ömer Çaha, “İslam ve Demokrasi”, *İslâmiyât* 2/2 (1999), 53.

²³ Ömer Çaha, “İslâm ve Demokrasi”, 57.

²⁴ Seyit Mehmet Şen, “Demokrasi Arayışı”, *Yeni Türkiye Dergisi* 5/29, (Eylül-Ekim 1999), 108.

²⁵ Bk. Âl-i İmrân 3/159; eş-Şûra 42/38.

ilişkin gerçekleştirmek istediği hedeflere ulaşmayı kolaylaştırdığı söylenebilir.

“İslam’da demokrasi ve laiklik” şeklindeki eklektik bir yaklaşımla bu beşerî sistemleri dini bir temele oturtmak gibi bir anlayış içinde değiliz, böyle bir yaklaşımı da doğru bulmuyoruz. Biz, Müslüman toplumun dinî ve beşerî hayatında, demokrasi ve laikliğin ne tür sonuçlara yol açtığını, laik demokratik sistemin dini inanç ve yaşayışa nasıl baktığını ve bu sistemlerde dinî hayatın imkânını ele alıp inceleyeceğiz.

2. Demokrasi

Demokrasi kavramı, ilk olarak M. Ö. V. yüzyılda Yunanlı tarihçi Herodot tarafından kullanılmıştır ve “halkın kendisini yönetmesi” anlamına gelmektedir. Son üç yüzyılın en popüler kavramı demokrasidir ve halen de siyasetin ilk gündem maddesi olmaya devam etmektedir.²⁶

“Demokrasi; Yunanca *demos* (halk) ve *kratein* (yönetmek) sözcüklerinden oluşan, halkın kendisini yönetme şekli anlamında kullanılan birleşik bir kavramdır. Günümüzde vatandaşlar demokratik hakkını doğrudan değil, seçtikleri temsilciler aracılığıyla kullanmaktadırlar. Demokrasinin, *temsili demokrasi*, *anayasal demokrasi*, *liberal demokrasi* şeklinde çeşitli açılardan tasnifleri yapılmaktadır.²⁷ Yoğun nüfusa sahip olan ülkelerde demokrasi temsildir, herkesin her konuda uzman olması beklenmez,²⁸ işinin ehli olduğunu iddia eden siyasetçiler halkı ikna ederek onlardan yetki alır. *Liberal demokrasi*, devlet iktidarının sınırlandırılması ve halkın gü-

²⁶ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, 1997), 173, 175.

²⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Baskı, 1999), 211; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 173.

²⁸ <https://www.felsefe.gen.tr/demokrasi-nedir/> (Erişim: 23.11.2022).

cünü devlete ortak etme ideali olarak tanımlanmaktadır. “Liberal demokrasinin iki anahtar kavramı *özgürlük* ve *eşitlik*dir: Özgürlük, bireylerin düşüncesini serbestçe ifade edebilmesi ve bireyselliğin onaylanmasını ifade eder. Eşitlik ise devletin halka ve bireylere eşit davranması ve fırsat eşitliği sunmasıdır.”²⁹ Liberal demokrasiye anayasal demokrasi veya çoğulcu demokrasi de denilmektedir.³⁰

Sami Selçuk, günün ihtiyaçlarına cevap veren demokrasiyi “çağcıl” olarak nitelendirmekte, “Çağcıl demokrasi; özgür, özerk, eşit bireylerden oluşan, bilgilendirilmiş özgür halkın, hukukun egemenliği altında, sivil toplumun özgürlükçülüğe, çoğulculuğa ve katılımcılığa yaslanan normlarına göre, özgür halk tarafından, özgür halk için yönetilmesidir.”³¹ demektedir.

Her yerde ve her dönemde yönetici kadroların idare tarzını beğenmeyen, yönetimle ilgili daha iyi fikirleri ve projeleri olduğunu iddia eden kişi ya da gruplar çıkacaktır. Demokrasi; farklı düşünce ve proje sahiplerini çatışmaya mahal vermeden kamuoyu desteği alan siyasi örgütlenmelere seçim yoluyla iktidar yolunu açmakta, aşırı uçları kontrol etmekte ve farklı siyasi görüşe mensup olanlar arasında uzlaşma sağlamaktadır. Demokraside çoğunluğun görüşü meşruiyetin ölçüsüdür, doğrunun ve hakikatin değil.³² Çeşitli manipülasyonlarla çoğunluğun yanlış bir düşünceyi benimsemesi mümkündür. Bu durumda bütün toplum, çoğunluğun isabetsiz kararının ceremesini çekmek zorunda kalacaktır. Demokratik bir yönetim, çoğunluğun görüşünü iktidara yansıtırken azınlığın hak-

²⁹ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 178, 180, 185.

³⁰ Atilla Yayla, “Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler”, *Liberal Düşünce* 66 (Bahar 2012), 13.

³¹ Sami Selçuk, *Demokrasiye Doğru* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 23.

³² Faruk Beşer, *Din Demokrasi ve Hayat* (İstanbul: Nun Yayınları, 2007), 98.

larını da garanti etmelidir. Azınlığın haklarını dikkate almayan ve hak ihlallerine yol açan bir yönetim demokratik olamaz.

Demokrasi bir kamu hizmetidir, bu hizmetin sürdürülebilmesi için yaptırım gücü olan bir otoriteye ihtiyaç vardır, bu da güçlü bir devlet ile olur.³³ Demokrasiyi benimsemiş bir devlet, bir yandan bütün kurumlarıyla onu sağlıklı bir şekilde çalıştırırken diğer yandan da yerleşip kurumsallaşması, demokratik bir toplum ve demokratik bir kültür inşası için çaba harcamalıdır.

Liberal demokrasinin gerçekleşmesi için devlet yönetiminde şu şartların gözetilmesi öngörülmektedir: “ 1.Serbest ve adil seçim, 2. Hukukun üstünlüğüne riayet, 3. Kuvvetler ayrılığı, 4.Temel hakların ve hürriyetlerin korunması.”³⁴

İktidarın halk tarafından ve halk için kullanıldığı bir yönetim şekli olan demokrasinin bir toplumda yerleşmesi için bulunması gereken asgari şartlar olarak şu hususlar zikredilmektedir: “Halkın yönetime geniş çapta katılması, farklı düşüncelerin serbestçe ifade edilmesine ve düşüncelerin örgütlenebilmesine imkân verilmesi, çoğunluğun kararlarına toplumun uyması ve bunun yanında azınlık haklarının korunması, temel hak ve özgürlüklerin güven altında bulunması.”³⁵

Demokratik sistemin işleyişinde serbest sivil örgütlenme ve siyasi partiler, serbest seçimler ve referandum, çoğulculuk, hukukun üstünlüğüne dayanan yönetim, yönetimde şeffaflık, kuvvetler ayrılığı prensibine riayet, laiklik, iktidarın ve yöneticilerin yetkile-

³³ Beşer, *Din Demokrasi ve Hayat*, 92.

³⁴ Şaban Karataş, “Demokrat Olmak”, *Yeni Türkiye Dergisi* 5/29. (Eylül-Ekim 1999), 79.

³⁵ Abdullah Taşkesen, *Türkiye’de Demokrasi Sancuları* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011), 24.

rinin sınırlandırılması, demokratik ve sivil toplum yapıları demokrasinin temel parametreleri olarak işlev görmektedir.³⁶

Demokrasinin kendi içinde bazı açmazları barındırdığı görülmektedir: Demokrasi bir yandan farklı görüşlere imkân sağlarken diğer yandan belli bir ölçüde konsensüse ihtiyaç duymakta, bir yandan halkın rızasına dayanmaya, diğer yandan da etkin bir yönetim ortaya koymaya çalışmaktadır.³⁷ Toplumda herkesi hoşnut etmek elbette mümkün değildir, bu sebeple çoğunluğun tercihini dikkate almak gerekmektedir fakat halkın iradesini genelleme yaparak oluşturulan “ortalama çoğunluk kanaatinin” iktidara yansıtılması sebebiyle farklı görüşler, hatta benzer görüşler arasındaki nüanslar önemsizleştirmekte, böylece bütün görüşlerin iktidara yansıtılması mümkün olmamaktadır.

Türkiye’de cumhuriyet kavramı ile demokrasi kavramı birbirine karıştırılmakta, çoğunlukla cumhuriyet tanımlanırken aslında demokrasi ifade edilmektedir. Cumhuriyet ile demokrasi birbirinden farklı olgulardır. İngiltere, Hollanda, Belçika, Japonya gibi bazı ülkelerin oturmuş demokratik bir sistemleri olmasına karşın devlet yapıları monarşiktir. Öte yandan Suriye, Irak, Mısır gibi bazı devletlerin adı cumhuriyet olsa da demokratik olduklarını söylemek oldukça zordur. Cumhuriyet, “devlet başkanlığının ırsî olarak devam etmediği devlet şekli” olarak tanımlanmakta bu şekilde yönetilen devlet yapısına monarşi denilmektedir.³⁸

Demokrasinin, özgür ortamda farklı düşüncelerin barış içinde yaşamasına imkân vermesi, hür teşebbüsün önünü açarak insanî yetenekleri geliştirmesi, şeffaf ve adil yargılama ile adaleti tesis

³⁶ Taşkesen, *Türkiye’de Demokrasi*, 68-70.

³⁷ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 187.

³⁸ Kemal Gözler, “Cumhuriyet ve Monarşi”, *Türkiye Günlüğü* 53, (Kasım-Aralık 1998), 28.

etmesi, icraatlarında kamu yararını gözetmesi gibi birçok faydası söz konusudur.³⁹ Yöneticilerin icraatlarında “kamu yararı”nı gözetmesi halka karşı öncelikli sorumluluklarından ve ahlâkî bir mecburiyettir. Can güvenliğinin, huzurun, özgür düşüncenin olduğu bir ortamda insanî yetenekler gelişmekte, böylece yeteneklerin bileşkesi olan kültür ve medeniyet meydana gelmektedir.

3. İslâm ile Demokrasi Arasında Karşılaştırma

Demokrasiyi, bazı siyasal İslâmcıların yaptığı gibi Allah’ın iradesine karşı, halkın iradesi olarak konumlandırmak kanaatimizce son derece yanlış ve tahrik edicidir. Çünkü dindar halkın inancını açıkça ifade etmesine ve inancının gereklerini yaşamasına imkân sağlamak demokrasinin temel işlevlerindedir. Bir inancı savunmak ya da karşı çıkmak gibi ideolojik bir tutum demokrasinin misyonu değildir. Daha çok totaliter rejimlerde dile getirilen “İslâm ile demokrasi bağdaşmaz.” söylemi, krallıkları meşrulaştırmaktan ve otoritelerini tahkim etmekten öte bir işe yaramamaktadır. Bunu dile getiren dini cemaatler de tabir caizse krallıkların değirmenine su taşımaktadır. İslâm dünyasında demokrasi karşıtı söylemin marjinal kaldığı, bütün Müslümanlar tarafından benimsenen yaygın bir görüş haline gelmediği görülmektedir. Hiçbir İslâm ülkesinin halkı, kendilerine demokratik yönetim seçeneği sunulduktan sonra, “Bize demokrasi lazım değil, yaşasın kralımız.” dememiştir.⁴⁰

İlâhî menşeli bir inanç ve ahlâk manzumesi olan İslâm dini ile inançlara nötr yaklaşan ve beşerî bir idare sistemi olan demokrasiyi birbirine alternatif değerler gibi bir düzlemde kıyaslamak me-

³⁹ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 190-193.

⁴⁰ Yasin Aktay, “Sınırlarına Sığmayan İslam ve Demokrasi”, *İslâmiyât* 2/2 (1999), 51, 52.

todolojik bir hataya yol açacaktır.⁴¹ Çünkü birbiri ile kıyas edilen şeyler arasında bir illet bağının olması gerekir. İslâm ve demokrasinin insana hitap etmesi ve bireysel ve sosyal hayatı temelden etkilemesi sebebiyle sosyal hayatta birbiriyle karşılaşmaları, bazı noktalarda kesişmeleri, eşdeğer sistemler gibi algılanması halinde de çatışmaları kaçınılmaz olacaktır. Biz burada İslâm ile demokrasiyi, birbirine alternatif değerler olarak değil de kendi bağlamında mahiyet bakımından ele alarak, bireysel ve toplumsal hayatta yer alırken kesiştikleri ve ayrıştıkları noktaları tespit etmek istiyoruz:

1. Demokrasi bireyselleşmeye, İslâm ise cemaatleşmeye önem vermektedir fakat demokrasi İslâm cemaatine müdahale etme hakkını kendisinde görmez, İslâm da bireyin iradesini teslim eder. İslâm, toplumun merkezine Allah'a kul olarak yaratılan insanı, demokrasi ise kendi iradesini ve arzularını referans alan özgür bireyi yerleştirir.

2. İslâm, toplumu ilgilendiren konuların istişare ile karara bağlanmasını tavsiye eder, demokraside de seçim ve referandumlarla halkın düşüncesi tespit edilerek iktidara yansıtılır.

3. İslâm birey ve topluma belli bir inanç sistemi ve yaşam tarzı getirir, devletin adalet, ehliyet, liyakat ve ahlâki prensiplere yöre idare edilmesini ister, belli bir yönetim şekli öngörmez. Demokrasi ise devlet yönetiminde halkın tercihini dikkate alarak yürütülen bir mekanizmadır. İnançlara ve yaşam tarzlarına karşı nötrdür. Demokrasi çerçeve bir kavramdır, dini, geleneksel ve toplumsal değerlere imkân sağlar.

4. İslâm'da Müslüman yöneticiler hukukun üstünde değildir, halka hesap vermek durumundadır. Demokratik yönetimler de hukukun üstünlüğünü esas alır, yöneticiler halka hesap verir.

⁴¹ Ali Bardakoğlu, "İslâm ve Demokrasi Üzerine", *İslâmiyât* 2/2 (1999), 80.

5. Demokraside yöneticiler seçimlerde kullanılan oylarla, İslâm'da da biat ile halktan yetki alırlar ve meşruiyet kazanırlar.

6. Dinin, aklın, nefsin, neslin ve malın korunması İslâm'ın temel gayelerindedir, demokrasi de bu gayeleri temel insan hakları olarak görür ve bu hakları koruyacağına dair güvence verir.

7. İslâm'da yönetici ile halk, kulluk noktasında Allah karşısında ve hukuk bağlamında kanun önünde eşittir. Üstünlük ancak takva iledir. Demokraside de yönetici ve halk hukuk önünde eşit muamele görür.

8. Allah, hâkimlerin hâkimidir,⁴² kâinatta egemenlik Allah'a aittir, demokrasi ise halkın egemenliğine dayanır, yalnız Allah'ın kainattaki ve yeryüzündeki egemenliği mutlak ve beşerin egemenliği ile kıyası kabil değildir. Elbette "Hüküm ancak Allah'a aittir."⁴³ Hükmün ancak Allah'a ait olduğunu bildiren âyetler, Onun kâinattaki ve mahlûkat üzerindeki mutlak hükümlerini ifade etmektedir. el-Maide sûresinde Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenlerin, kafir, zalim ve fasık kimseler oldukları bildirilmektedir.⁴⁴ Allah, yasamanın temel ilkelerini ortaya koymakta, yasamayı ise insanlara bırakmaktadır.⁴⁵ "İlâhi bir hükmün anlaşılması, yorumlanması, kanunlaştırılıp uygulanması insan işidir."⁴⁶

Oryantalistler, İslâm'ın doğası gereği seküler bir din olmadığı ve hükümlerinin dogmatik olduğu ön kabulünden hareketle, seküler bir sistem olan demokrasi ile bağdaşmayacağını ileri sürmektedirler.⁴⁷ Oysa İslâm'ın sosyal hayata ilişkin hükümleri

⁴² Bk. et-Tin 95/8.

⁴³ Bk. el-En'âm 6/57, 62; Yusuf 12/40, 67; el-Kasas 28/70, 88.

⁴⁴ Bk. el-Mâide 5/44, 45, 47.

⁴⁵ Beşer, Din Demokrasi ve Hayat, 115.

⁴⁶ Beşer, *Din Demokrasi ve Hayat*, 107.

⁴⁷ Ömer Çaha, "İslâm ve Demokrasi", *İslâmiyât* 2/2 (1999), 64.

(*muâmelât*) dinî referanslı olmakla birlikte beşeridir ve her çağda yeniliğe açıktır.

Ülkeyi demokrasi ile idare edeceğine söz veren siyasî bir partinin iktidara geldiğinde ilk görevi, devletin ve kurumlarının hem hâlihazırda hem de gelecekte demokratik kurallara göre idare edilmesini sağlayacak bir sisteme kavuşması ve demokrasinin yerleşmesine engel teşkil edecek kanun, kurum, yapı, kişi her türlü etkeni ortadan kaldırmak olmalıdır. Muhalefet, demokrasinin vazgeçilmez unsuru olduğundan sistem, muhalif partilerin iktidar partisi ile eşit şartlarda siyasal faaliyet yürütmesine imkân verecek şekilde tesis edilmesi ve hukukun üstünlüğünü esas alan siyasal bir sistem kurma konusunda iktidarla muhalefetin anlaşmış olmaları gerekir.⁴⁸ Muhalefetin, sistemde ve hukuki yapıda köklü değişimi vaat edebilme hürriyetine sahip olması, düşünce ve projelerini ifade etme ve propagandasını yapma konusunda hiçbir engelle karşılaşmaması demokrasinin bir gereğidir fakat hiçbir sistem, demokratik teamüllerin dışına çıkarak, şiddet yoluyla iktidarın ele geçirilmesine ve yıkıcı muhalefet yapılmasına fırsat vermez. Sistem, iktidar da olsa hiçbir oluşumun devlet ve kurumlarında yıkıcı sonuçlara yol açacak girişimlere izin vermeyecek şekilde tesis edilmelidir.

İslâm dünyasında Batı'da olduğu gibi demokratik bir sistemin tesis edilemediği bir realitedir. Bazı sosyologlar bunu İslâm dininin inanç esaslarına bağlasa da bizce gerçek sebep konjonktürel ve sosyolojiktir. Müslümanlar, yıllardır kendilerini sömüren Batılılara karşı duydukları öfke sebebiyle Batı menşeli olan demokrasiye kuşku ile bakmışlardır. Batılı ülkelerde yürürlükte olan liberal

⁴⁸ John L. Espesito, John O. Voll, *İslâmiyet ve Demokrasi*, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Köprü Yayınları, 2012), 64.

demokrasinin maddi gelişmelere odaklanması, ahlâkî değerleri iskalaması sebebiyle Batı toplumlarında görülen yozlaşma da demokrasinin kusuru olarak görülmüştür.

Demokrasinin gelişmişliği; toplumun refah seviyesi, eğitim düzeyi, sanayi ürünlerinin tüketimi ve sosyal sınıfların gelişmesi vb. hususlara ölçülmektedir.⁴⁹ İslâm ülkelerinde demokrasinin gelişmemiş olmasının sebepleri hakkında şunlar söylenebilir:

1. Halk, ülkelerinin beka sorunu ile karşı karşıya olduğu düşüncesi ile onlara bağımsızlığı kazandıran liderleri etrafında kenetlenmektedir.⁵⁰

2. Ekonomik yönden gelişmemiş ve mâlî özgürlüğü olmayan toplum, geçim için devlete göbeğinden bağlı durumdadır.

3. Eğitim düzeyi düşük olan halk, tebâ zihniyetinden kurtulamamakta ve demokratik kültür gelişmemektedir.

4. İslam ülkelerini yöneten krallar, halkın desteğini kazanmak için, demokrasi ile yönetilen ülkelerdeki siyasi krizleri toplumsal kaos olarak yansıtmakta ve böylece demokrasiyi itibarsızlaştırmaktadır.

5. Demokrasinin seküler mahiyeti, İslâm ile demokrasinin birbirine alternatif değerler gibi gösterilmesi de Müslümanların demokrasiye mesafeli durmalarına yol açmaktadır. Oysa demokrasi, yönetimi işleten bir araçtır ve bu sistemi kullananlar, kendi dünya görüşleri doğrultusunda ona bir anlam yüklemektedirler, yani at sahibine göre kişnemektedir.

4. Laiklik

(Laiç=laique), Latince laicus aslından alınmış Fransızca bir kelimedir. Rûhânî olmayan şey, fikir, müessese, sistem, prensip de-

⁴⁹ Ömer Çaha, "İslam ve Demokrasi" 70, 71.

⁵⁰ Çaha, "İslam ve Demokrasi", 71

mektir. Şu hâlde laik hukuk deyince referansı din olmayan hukuk, laik devlet deyince de dinî akide ve esaslara dayanmayan devlet anlaşılmaktadır.⁵¹

Laiklikle sekülerlik farklı alanlarda cereyan etmektedir. “Laiklik, devletin yönetiminde dini referans almaması, dinî gruplara eşit yaklaşması, sekülerlik ise birey ve toplumun din ile olan bağının giderek zayıflamasıdır.” diyen Volkan Ertit’in geniş kapsamlı laiklik tanımlaması şöyledir: ⁵²

“Laiklik kavramı, geniş anlamı ile din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devletin kontrolünde olan eğitim, sağlık, güvenlik, hukuk, ekonomi, gibi alanlarda herhangi bir doğüstü öğretinin (dinî grubun, mezhebin, tarikatın vb.) söz sahibi olmaması, devletin dış ve iç politika için alınan kararlarda belli bir inanç grubunun çıkarlarını gözetmemesi, hiç kimsenin bağlı olduğu doğüstü inançtan dolayı devlet kadrolarından uzaklaştırılmaması ya da bürokraside yükseltilmemesi, yani kısaca devletin tüm inanç gruplarına eşit mesafede olması demektir.”⁵³

Özgürlükler genişledikçe, insanî yetenekler ve insanlığın benimsediği ortak değerler de gelişmektedir. Halkı Müslüman olan veya çoğunluğu Müslüman olan ve idare şekli demokratik olan ülkelerde kamusal alanlarda, sosyal hayatta dinî sembollerin yaygın olarak görülmesi, başka inançta olanlara bir zorlama olmadığı sürece olağan karşılanması din ve vicdan özgürlüğü bağlamında laikliğin bir gereğidir. Laiklik, Müslüman birey ve toplumun inancını hiçbir engelle karşılaşmadan özgürce yaşamasına imkân sağlamak durumundadır.

⁵¹ Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik* İstanbul: Yağmur Yayınları, (2017), 159

⁵² Ertit, *Sekülerleşme Teorisi*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2. Baskı 2020), 80.

⁵³ Volkan Ertit, *Sekülerleşme Teorisi*, 79.

Bir dinden birçok mezhep çıkmakta ve mezhep içinde de yine birçok farklı yorum yapılabilmektedir. Dine bağlı devlet sisteminde devlet, herkesi bir dinin esaslarına, hatta bir dinin sadece bir mezhebe ve bu mezhebin bir âliminin yorumuna icbar ettiğinde bu dinden olmayanlar, devletin dininden olsa bile o dinin farklı mezhep ve yorumunu benimsemiş olanlar ve herhangi bir dine inanmayanlar inanma hürriyetinden mahrum kalacaklardır. Devlete bağlı din sisteminde ise, din politikanın emrine girmiş olmaktadır. Bu sistemde de din adamları memurlaştırılmakta ve siyasete bağımlı hale gelmektedir. Böyle bir sistemde din hürriyetinden bahsetmek zorlaşmaktadır.⁵⁴ Ali Fuad Başgil (ö.1967), “Bir din için en büyük tehlike, hadimlerinin memurlaşması, kürk ve saltanat hırsına düşmesidir.” demektedir.⁵⁵

Osmanlı devletinde Tanzimat’a kadar dine bağlı devlet sistemi yürürlükte idi. Yeni Türkiye’de ise devlete bağlı din sistemi kurulmuştur. Bu durum laiklikle pek örtüşmemektedir. Resmi din kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı, siyasetin emrinden alınıp üniversiteler gibi özerk bir yapıya kavuşturulduğunda devletin laikliğe daha uygun hale gelmesi beklenebilir.⁵⁶

Devlet dine tabi olduğunda, âlimler devlet adamlarını yönlendirmekte, yorum ve içtihatlarını dinin gereği gibi sunabilmekte ve farklı yorumlara hayat hakkı tanımamaktadır. Âlimlerin isabetsiz kararlarının sonucu olarak devlet adamlarının yanlış icraatlar yapması dine mal edilmekte, ortaya çıkan kötü yönetim dinin eseri sanılmaktadır. Bazı halifeler kendi otoritelerini meşrulaştırmak ve tartışılmaz kılmak için kendilerini “Zıllullahi fil arz” (Allah’ın

⁵⁴ Başgil, *Din ve Laiklik*, 183.

⁵⁵ Başgil, *Din ve Laiklik*, 174.

⁵⁶ Başgil, *Din ve Laiklik*, 196.

yerdeki gölgesi) sıfatıyla sıfatlandırmıştır.⁵⁷ Bu durum da son tahlilde dine zarar vermektedir. Öte yandan devlete bağlı din sisteminde ise, din görevlileri konjoktüre göre vaziyet almakta, günü kurtarma derdinde olmakta, memur zihniyeti ile iş yapmaktadır. Bu evsiftaki din görevlilerinin topluma liderlik yapmalarını, erdemli bir toplumun oluşmasına öncülük etmelerini beklemek oldukça zordur.

Laiklik, kabaca din ile devletin birbirinden ayrılması değil de dinî olanın devletin meşruluk temeli ve hukuksal ölçütü olmaktan çıkarılması şeklinde tanımlanması gerekmektedir.⁵⁸ Müslüman bir toplumda hukukun ve siyasetin, toplumun dinî pratiklerinden ve ahlâkî değerlerinden etkilenmemesi düşünülemez. Kanunların hazırlanmasında dinin referans alınması, bazı radikal laikler tarafından kabul edilemez görülse de kanaatimizce Müslüman halkın çoğunluğunun arzusu doğrultusunda hukukî bir düzenleme yapılması, devletin din ve vicdan özgürlüğüne imkân sağlaması açısından bakıldığında sorun olarak görülmemesi, aksine hem demokrasinin hem de laikliğin bir gereği olarak görülmesi gerekmektedir. Resmi düzenlemelerde toplumun dinî inanç ve yaşantısının dikkate alınmasında aynı zamanda “kamu yararı” vardır. Kanunların hazırlanış gerekçesi, dinî bağlayıcılık değil de toplumsal ihtiyaçlara bağlandığında laiklik açısından da bir sorun teşkil etmeyecektir.⁵⁹

Hayata din perspektifinden bakan ve her şeye dinî bir anlam yükleyen bir mü'mininin, olaylara din adına müdahale etme iste-

⁵⁷ İlhami Güler, “Allah'ın yeryüzündeki Gölgesi /Zillullahi fi'l-Arz Nedir?”, www.islamianaliz.com 16.09.2021.

⁵⁸ Kadir Cangızbay, *Çok Hukukluluk, Laiklik, Laikrat* (Ankara: Liberte Yayınları, 2002), 72.

⁵⁹ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 202.

ğine karşılık, Kadir Cangızbay'ın terimleştirmesiyle *laikrat* da, benzer genelleme yöntemini kullanarak laikliği koruma ve tahkim etme adına dinsel addettiği gelişmelere müdahale etme ve “durumdan vazife çıkarma” hakkını kendisinde görebilmektedir. Teokratın dinsel olduğu için zorunlu kıldığını, *laikrat* da dinsel olduğu için yasaklama cihetine gitmektedir. Bu durumda laiklik “Belli bir kültürel içerik temelinde tanımlanmakta, laiklik uygulaması da kendisini benimsemeyenlerin mağduriyetine yol açan özel bir ne’liğe dönüşmektedir.”⁶⁰

Laiklik; dinin siyaset malzemesi yapılmasını engeller, gerçekten de kişi ya da grupların siyasi ikballeri uğruna siyaseti basamak yapmaları öncelikle dine karşı büyük bir saygısızlıktır. Ancak dinin siyasete alet edilmesi ile dindarın siyaset yapması farklıdır. Dindar birinin, halka “Ben sizi daha iyi temsil eder ve yönetirim.” demesi onun en demokratik hakkıdır, fakat “Ben dindar biriyim, o halde beni destekleyin.” anlamına gelebilecek söylemi çirkindir. Zira bir siyasetçinin dindar görünüşü, güven telkin etse de temsil ve idarede görev alması için yeterli değildir. Ayrıca bir kişinin ne kadar dindar olduğu Allah katında değerlendirilebilecek bir konudur, dindar siyasetçinin insanlara varsa temsil ve yönetim becerisi lazımdır.

Din ve vicdan özgürlüğünün teminatı olma iddiasındaki laikliğin, din ile bir sorunu olmaması ve din ile mücadele etmemesi gerekir. Laik siyasal sistem, sadece Tanrı adına hareket ettiğini iddia eden dinî otoriteleri değil, insanüstü aşkınlığa sahip olduğu kabul edilen yapıların bireyleri kontrol etmesini, hatta insanın insana tahakkümünü önleyecek yasal düzenlemeler yapar.

⁶⁰ Cangızbay, Çok Hukukluluk, Laiklik, Laikrasi, 69, 70.

Laiklik adına, kadınların dinî bir vecibe olarak kullandığı başörtüsünü yasaklayan bir idare, vatandaşlarını ikna etmek için “Dinimizde başörtüsü farz değil, bir tavsiyedir.” diyerek koyduğu yasağı dinle temellendirmeye kalktığında sadece laikliğe aykırı davranmakla kalmamakta, aynı zamanda anti demokratik totaliter bir uygulama ortaya koymuş olmaktadır.

Totaliterleşen laik rejimden şikayetçi olan Müslüman halk, devletten demokrasiye işlerlik kazandıran bir laiklik uygulaması talep edeceğine devletin, neyin dinî olup olmadığını tayin etme hakkını kabul ederek devletten inisiyatifi kendi lehlerinde kullanmasını demokratik bir talep olarak siyasi partilerden isteyebilmektedirler. Bu durumda laiklik de iktidara gelen siyasi partinin dünya görüşüne göre subjektif anlamlar kazanmaktadır.

5. Demokrasi ve Laiklik Karşılaştırması

Laiklik, hukuk düzeninin dine dayandırılmaması ve devletin dinler (ve mezhepler) karşısında tarafsız olması anlamına gelirken, demokrasi yönetimin halkın rıza ve onayına dayanmasını ifade etmektedir.⁶¹

Laikliğin, demokrasinin ön şartı olduğu yönündeki ön kabule katılmıyoruz. Zira 1990’lı yıllara kadar Doğu bloku ülkelerde hâkim olan totaliter sosyalist rejimlerin laik oldukları halde demokrat olduklarını söylemek mümkün değildir. Zira, halkın dinî taleplerini reddeden ve toplumsal hayatta dinî etkinlikleri kısıtlayan bir yönetimin demokratikliğinden bahsedilemez. Öte yandan demokrasi ile yönetilen ülkelerde laikliğin farklı yorum ve uygulama şekilleri görülmektedir. Laikliğin, farklı görüş, yorum ve inançlar arasında devletin tarafsızlığını sağlaması ve yönetimde istikrar için gerekli olan uzlaşma ve yönetişime zemin hazırlaması

⁶¹ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 201

bakımından demokrasinin sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağladığı bilinmektedir.

Laiklik demokrasi için gereklidir fakat yeterli değildir, laiklik olmadan demokrasi olabilir fakat demokrasi olmadan laiklik hiçbir ahlâkî değer taşımamaktadır.⁶²

Türkiye’de dinî bayram günleri dindar halkın haklı bir talebi olarak resmî tatil ilan edilmiştir ve bu sebeple laikliğe aykırılık değerlendirmesi yapılmamıştır fakat aynı duyarlılık Cuma namazı saati için ve Ramazan ayında iftar saati için gösterilmemiştir. Kurban bayramlarında da kurban ibadetinin sağlık ve hijyen şartlarına uygun bir şekilde yerine getirilmesi hususunda il ve ilçelerde mülki amirler başkanlığında komisyonlar kurulmakta, kurban kesim yerleri tahsis edilmekte, denetimler yapılmakta ve çeşitli tedbirler alınmaktadır. Günde beş vakit minarelerden hoparlörle ezan okunması, Cuma günleri ve cenaze ilanı için salâ verilmesi aynı zamanda toplumsal bir ihtiyaç olarak görülmekte ve laikliğe aykırı görülmemektedir.

Resmi görevlilerin kendilerini, laiklik ilkesinden hareketle bireysel ve toplumsal dini etkinliklerin dinî bir gereklilik olup olmadığına karar verme hakkına sahip görmeleri, yerindelik tespiti yapmaları her şeyden önce insan haklarına, aynı zamanda laikliğe aykırı düşmektedir. Resmi otorite dinî etkinlikler karşısında vatandaşlarına, sizin gibi inanmayanlara ve kamu düzenine zarar vermediğiniz sürece istediğinizi yapabilirsiniz, demek durumundadır. 25 yıl kadar önce orgeneral rütbeli bir subayın başını kapatmış olan bir kadına, “Başörtünü çenenin üstünden değil de altından bağlarsan bizim açımızdan hiçbir sorun olmaz.” şeklindeki sözü televizyonların haber bültenlerinde yer almıştı. Laik

⁶² Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 201.

demokratik bir ÷lkede, vatandaşın giydiği kıyafet şeklinin sorun olmaması, hiçbir yetkilinin de vatandaşın ister dini gerekçelerle, isterse bireysel tercihleriyle ilgili kararlarında “öyle değil de böyle olmalı” deme hakkını kendisinde görmemesi gerekir. Dinî hayata karşı yapılan resmi müdahaleler, insan hakları ihlali kapsamına girmekte hem laiklik hem de demokrasi ağısından sorun teşkil etmektedir.

Sonuç

İslâm'ın inanç esasları arasında ve Kur'an'daki muhkem âyetlerde belli bir devlet modeli öngörülmemiş, beşerin sevk ve idaresinde adaletle hükmedilmesi, emanetin ehline verilmesi ve şûrâ ilkelerine riayet edilmesi istenmiştir. İslâm'da devlet idaresiyle ilgili konuları, hakkında bir hüküm konulmadığı için *mubah* alanda mütalaa etmek ve fıkıh usulünün fer'i delillerinden *maslahat* bağlamında ele almak mümkündür.

İslâm ile demokrasi arasında bir illet bağı bulunmadığından benzer veya alternatif değerler olarak kıyaslanmaları mümkün görünmemektedir. İslâm, tevhid ve ahlâkî prensipleriyle çatışmayan, kamu yararı bulunan doğru ve güzel işleri *mubah ve maslahat*, kişi ve toplumdaki sakındırmak istediği şeyleri de *mefsedet* olarak telakki etmekte ve bu yönde çalışılmasını teşvik etmekte⁶³, sorumluluk makamında olan herkese yetkisi oranında sorumluluk yüklemekte ve onlardan da sorumluluklarını yerine getirmelerini emretmektedir.⁶⁴ Demokrasi de Müslüman halkın meşru taleplerini iktidara yansıtır. Buna göre demokrasinin, İslam'ın boş bıraktığı bir alanda faaliyet gösterdiğini, dine ve dindara hizmet etmek gibi bir misyonu olmasa da dinin bireysel ve toplumsal hayatta özgürce yaşanmasına dolaylı olarak imkân sağladığı görülmektedir.

İslâm'ın "adalet" prensibi, demokratik bir sistemde "hukukun üstünlüğü" prensibine göre hüküm veren adliye sistemi tarafından, "şûrâ" prensibi de parlamento tarafından kısmen icra edilmektedir.

Batı'daki laik demokratik devletlerin, laikliğin ana teması olan "Tanrı'nın hakkı tanrıya, Sezar'ın hakkı Sezar'a" anlayışını esas

⁶³ Şâtîbî, *el-Muvafakât*, 1/171, 175, 2/20, 302, 3/25.

⁶⁴ Bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Cuma" 11, (İstanbul: Çağrı Yayınları.1992).

aldıkları söylene de din ve dünya işleri arasında bir denge gözetmedikleri, hatta dini hiç önemsemedikleri, sistemin seküler yanının ağır bastığı bilinmektedir. Batı toplumundaki ahlâkî yozlaşmaya bağlı toplumsal çürümeyi de pek önemsedikleri söylene-
mez. Bu yönü ile Batı'daki demokratik sistem, Müslümanlar tarafından eleştirilmektedir. Batı demokrasisinde kötü olan, onun formu değil dayandığı değerler sistemidir.⁶⁵ Liberal demokrasinin Batı toplumlarında yol açtığı hasara bakarak demokrasiye karşı olmanın dinî açıdan da bir anlamı yoktur. Dinî, ahlâkî ve geleneksel değerlerin önünü açan bir demokrasi her zaman Müslüman toplumun lehine olacaktır.

Hiç kimse demokrasinin en mükemmel devlet yönetimi sistemi olduğunu iddia etmemekte, insanlığın bugüne kadar tecrübelerle elde ettiği "kullanıma en elverişli ve en az kusurlu yönetim sistemi" olduğu değerlendirilmektedir.

Felsefi laikliğin dini ortadan kaldırma gibi bir vizyonu yoktur, laiklik din adamlarının devlet üzerinde otorite kurma isteğine karşı devletin ortaya koyduğu bir tutumdur. Fransa, Tunus ve Türkiye gibi bazı ülkelerde, bazı radikal sekülerlerin laikliği dine ve dindara karşı bir sopa olarak kullanmak istedikleri, bazı siyasal İslâmcıların da İslâm dinini savunma adına laikliği sekülerlere karşı bir sopa olarak kullandığı, bu durumda da laikliğin bir devlet tutumu olmaktan çıkarak birer mücadele aracı haline geldiği görülmektedir. Siyasal İslâmcıların laikliğe yüklediği anlam ile radikal sekülerlerin laikliğe yüklediği anlam aynıdır. Laikçilerin de anti laiklerin de laikliği ya anlamadığını ya da işlerine öyle geldiği için onu siyasi mücadele argümanı olarak kullanmak istedik-

⁶⁵ Fazlur Rahman, "İslâm'da Şûra İlkesi ve Toplumun Rolü", çev. Adil Çiftçi, *İslamiyât* 2/2 (1999), 162.

lerini, böylece laiklikle oluşacak kamu yararına zarar verdiklerini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Aktay, Yasin. "Sınırlarına Sığmayan İslam ve Demokrasi". *İslâmiyât* 2/2 (1999), 39-52.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y.
- Bardakoğlu, Ali. "İslâm ve Demokrasi Üzerine", *İslâmiyât* 2/2 (1999), 77-84.
- Başgil, Ali Fuat. *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017.
- Beşer, Faruk. *Din, Demokrasi ve Hayat*. İstanbul: Nun Yayınları, 2007.
- Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, "Cuma" 11, İstanbul: Çağrı Yayınları.1992.
- Cangızbay, Kadir. *Çok Hukukluluk, Laiklik, Laikrasi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2002.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Baskı, 1999.
- Çaha, Ömer. "İslam ve Demokrasi". *İslâmiyât* 2/2 (1999), 53-76.
- Erdoğan, Mustafa. *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
- Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*.Ankara: Liberte Yayınları, 2. Baskı 2020.
- Espesito, John L.- Voll, John O. *İslâmiyet ve Demokrasi*, Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Köprü Yayınları, 2012.
- Fazlur Rahman, "İslâm'da Şûra İlkesi ve Toplumun Rolü", çev. Adil Çiftçi, *İslâmiyât* 2/2 (1999), 155-163.

- Gözler, Kemal. "Cumhuriyet ve Monarşi", *Türkiye Günlüğü* 53, (Kasım-Aralık 1998), 27-34.
- İlhami Güler, "Allah'ın yeryüzündeki Gölgesi /Zıllullahi fi'l-Arz Nedir?", www.islamianaliz.com Erişim: 16.09.2021.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam'a Giriş*. çev. Cemal Aydın. Ankara, TDV, 18. Baskı, 2017.
- Karataş, Şaban. "Demokrat Olmak", *Yeni Türkiye Dergisi* 5/29. (Eylül-Ekim 1999), 76-86.
- <https://www.felsefe.gen.tr/demokrasi-nedir?> (Erişim: 23.11.2022).
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. çev. (Tercüme Heyeti). İstanbul: İnsan Yayınları, t.y.
- Özsoy, Ömer- Güler, İlhami. *Konularına Göre Kur'an Fihristi*. Ankara: Fecir Yayınevi, 1996.
- Selçuk, Sami. *Demokrasiye Doğru*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Şen, Seyit Mehmet. "Demokrasi Arayışı", *Yeni Türkiye Dergisi* 5/29, (Eylül-Ekim 1999), 103-112.
- Taşkesen, Abdullah. *Türkiye'de Demokrasi Sancıları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2011.
- Yayla, Atilla. "Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler", *Liberal Düşünce* 66 (Bahar 2012), 13-22.
- Yazır, Muhammed Hamdi Elmalılı. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008.